

BERT-BRECHT-CLUB

Martina Křest'ánová

„Bartolomějská noc nastala v Německu. Šílený čin žháře německé sněmovny rozpoutal reakční běsnění. Žaláře Německa naplňují se obětmi hitlerovských černých listin. Hakenkreuzlerovské hordy přepadají s pomocí jim poddajného státního aparátu vynikající osobnosti, spisovatele, politiky, vědce a právníky, kteří se postavili na stranu svobody, míru a pokroku... Po zkušenostech posledních dnů očekáváme silný příliv uprchlíků z Německa, nevinných lidí, kteří nezachránili nic více než holý život,“ informovala Liga pro lidská práva v Československu ve svém svolání z 1. března 1933.¹

Emigranti v ČSR

Do Československa skutečně směřovaly proudy uprchlíků před nacistickou diktaturou. Těch, kteří zde chtěli přechkat Hitlerův režim, i těch, kteří zde čekali pouze na vízum do jiných zemí. Za tranzitní považovala Československo především tzv. hospodářská emigrace – lidé obávající se změn, které by Hitlerův režim mohl přinést v ekonomické sféře. Německo opouštěli rovněž bohatí Židé. Jejich odchod byl motivován nejen strachem o majetek, ale i nárůstem antisemitismu a rasové perzekuce.²

Trvalý azyl hledala v Československu především politická emigrace. Vedním komunistické centrály v ČSR byl pověřen Wilhelm Koenen,³ který přišel do Prahy v roce 1935. Sociálně demokratickou stranu reprezentovalo několik skupin, z nichž nejpevnější pozici zaujalo představenstvo Sopade vedené předsedy Otto Welsem a Hansem Vogelem.⁴

Kromě těchto dvou velkých stran vyhledávali azyl v ČSR také odboráři, pacifisté, bojovníci za lidská práva a členové odštěpených stran jako sociální strany práce, komunistické opozice, přívrženci trockistů a příslušníci opozičních nacionálních socialistů, např. Černé fronty Otto Strassera.⁵

Zvlášť by bylo možné vyčlenit emigraci kulturní. Ovšem spisovatelé, výtvarní umělci, redaktoři či divadelní pracovníci odcházeli z Německa většinou z důvodů politických a v Československu také politickou činností vyvíjeli.

ČSR se stala jednou z prvních azylových zemí nejen pro svou výhodnou geografickou polohu a poměrně snadný přechod hranice, ale také pro demokratické zřízení s širokou paletou politických stran, umožňující snadné začlenění emigrantů různého přesvědčení do života společnosti. Velice důležitou úlohu hrálo rovněž německé prostředí v Československu. Emigranti zde nebyli „ztraceni“, mohli vydávat časopisy, knihy, pořádali debaty večery a přednášky nebo

hrát divadlo ve vlastním jazyce, aniž by se izolovali od společnosti. Němčina nebyla jen jazykem úzkého okruhu emigrace. Snad právě tento fakt blízkého kontaktu, možnost snadného dorozumění a pomoc, které se zde německým uprchlíkům dostalo, způsobily, že Československo nepovažovali za skutečnou azylovou zemi, ale spíše za svůj druhý domov.

Postoj k emigraci nebyl ovšem vždy příznivý. V situaci, kdy řada československých občanů nebyla schopna sehnat práci, nalézala u některých vrstev ohlas slova o tom, že němečtí uprchlíci budou zhoršovat již beztak značnou nezaměstnanost v ČSR, a proto také úřady zakazovaly emigrantům vstupovat do pracovního poměru.⁶

Různá nařízení zpříšňovala kontrolu na hranicích, omezovala pobyt emigrantů. Byly rovněž zakazovány či omezovány akce na podporu antifašistů, pořádány honičky na emigranty, vyhošťování lidé bez patřičných povolení k pobytu a sledování jednotliví uprchlíci a jejich činnost v ČSR.

Na druhé straně poskytovali emigrantům velkou pomoc kulturní činitelé a levicoví intelektuálové. Básník Vítězslav Nezval odevzdal obnos za státní cenu, udělenou za sbírku „Sbohem a šáteček“, ve prospěch německé emigrace.⁷ Z dalších význačných osobností jmenujme alespoň filozofa Emanuela Rábla, advokáty Rudolfa Rábla, Ivana Sekaninu a Ervína Munka, herce Zdeňka Štěpánka a Václava Vydru, vrchního režiséra Národního divadla Karla Dostála, spisovatele Edmonda Konráda, Vladislava Vančuru, Helenu Malířovou, literárního kritika F. X. Šaldu či profesora Otokara Fischera.

Mnozí z nich se aktivně podíleli na činnosti různých podpůrných spolků, jež pomáhaly emigrantům nejen obstarat práci, ale zřizovaly pro ně také útulky, pomáhaly s vysídlováním emigrantů z ČSR, pořádaly v jejich prospěch peněžité sbírky i sbírky obuvi a jiných odložených věcí.

Kromě spolků, které zajišťovaly uprchlíky materiálně, existovaly v ČSR také sdružení a kluby, v nichž se integrovali němečtí spisovatelé, umělci i politici uprchlíci s cílem rozvíjet kulturní a politické aktivity v exilu. Pro tento účel byl také založen Klub Berta Brechta v Praze.

Osobnosti kolem Bert-Brecht-Clubu

Utvoření Klubu Berta Brechta nebylo zapovězeno Zemským úřadem v Praze dne 16. října 1934. Klub byl pojmenován pod dojmem uvedení Brechtovy „Třígrošové opery“ v Praze v roce 1934.⁸ Dle předložených stanov se mělo jednat o nepolitický sportovní a kulturní klub, jehož účelem bylo „rozšiřovati osvětu mezi mládeží a buditi zájem o aktuální kulturní otázky, sdružování zájemců o trampingu, cyklistiku, tábornictví, tělocvik, sport, lehkou a těžkou atletiku, box, jiu-jitsu, lyžaření, kanoistiku, fotbal, házenou, woleybal, bruslaření, fotografování, pingpong, hru v šachy.“⁹

V klubovní místnosti kavárny Radio na Fochově třídě 56 v Praze se dne 28. listopadu 1934 konala ustavující valná hromada tohoto klubu. Předsedou byl zvolen režisér Hans Herbert Burger, místopředsedou evangelík německé národnosti Bert Cassinelli, jednatelkou Grete Ledererová a pokladníkem Norbert Fried. Také druhé představenstvo klubu zvolené na valné hromadě konané v kavárně Metro v Praze dne 1. října 1936 bylo složeno z československých státních příslušníků. V čele tohoto druhého představenstva stál akademický malíř Wolfgang Schlosser, místopředsedou se stal pražský advokát Ervín Munk, jednatelkou Lilly Epsteinová a pokladníkem Albert Cassinelli.¹⁰

Obě vedení Bert-Brecht-Clubu byla však jen zástupná. Skutečnými iniciátory byli Wieland Herzfelde a Franz Carl Weiskopf. Německý spisovatel Wieland Herzfelde založil roku 1917 v Německu nakladatelství Malik. To se v roce 1933 přestěhovalo spolu s ním do Prahy a záhy se stalo nejdůležitějším orgánem exilové literatury.¹¹ V informaci policejního ředitelství v Praze pro britské vyslancectví je Herzfelde označen též jako nakladatel časopisu Neue deutsche Filatelie a člen Kominterny.¹² O věhlasu W. Herzfelda svědčí nesporně i to, že se spolu s O. M. Grafem účastnil jako německý delegát Mezinárodního PEN-kongresu v Praze ve dnech 26. – 30. června 1938.¹³

Spisovatel F. C. Weiskopf byl v podstatě reemigrantem. Narodil se roku 1900 v Praze, v roce 1928 odešel do Berlína a již v roce 1933 byl nucen vrátit se zpět. Díky znalosti obou zemí se záhy stal prostředníkem mezi německými spisovateli-emigranty a kulturní elitou československé společnosti. Weiskopf byl nejen spisovatelem. Pro nakladatelství Malik překládal české básníky: Bezruč, Neumanna, Šrámka, Tomana, Horu, Wolkeru, Nezvala, Seiferta, Halase a další.¹⁴ A samozřejmě nelze opomenout jeho činnost publicistickou. V letech pražské emigrace byl F. C. Weiskopf šéfredaktorem AIZ (Arbeiter-Illustrierte Zeitung), spolupracoval při vydávání dalších exilových časopisů, např. Neue Weltbühne, Gegenangriff, Simpl aj.¹⁵

Těžký život exilového spisovatele charakterizoval Weiskopf ve své práci o německé exilové literatuře: „I za normálních podmínek bylo pro lyriky těžké... najít vydavatele pro své knihy – jak teprve ve vyhnanství! ... A přece nejtěžší úděl měli asi mladí, kteří před svou emigrací publikovali málo nebo nic. Exilová nakladatelství si nemohla dovolit experimenty.“¹⁶

Kromě Klubu Berta Brechta působil F. C. Weiskopf v pražské Socialistické akademii, v Levé frontě, ve výboru Ochranného svazu německých spisovatelů v Československu a v řadě dalších organizací.¹⁷ Účastnil se také akcí na záchranu knih spalovaných v Německu. 31. května 1933 uváděl v Brně večer „spálených knih“, kde byly předčítány ukázky z děl zakázaných autorů.¹⁸

Mezi členy Bert-Brecht-Clubu byli další významní kulturní i političtí emigranti z Německa. Schůzi klubu se zúčastňoval malíř Oskar Kokoschka, který přednášel na schůzích klubu např. na téma „Ze života umělce“ nebo o svých

názorech na vzdělání a systém vyučování,¹⁹ Herzfeldův bratr John Heartfield, autor světoznámých protifašistických fotomontáží, dále malíř a spisovatel Johannes Wüsten, spisovatel Oskar Maria Graf, levicoví politici Max Seydewitz či Otto Friedländer. Oba byli původně členy sociálně demokratických formací, později se připojili ke komunistické straně.

O tom, že se klub stal místem setkání emigrantů, svědčí i zpráva policejního ředitelství v Praze o přednášce ing. Fekete „Agrární problém v Československé republice“ proslovené dne 1. dubna 1937 za přítomnosti asi padesáti lidí, z nichž „jenom asi 5 osob...byli skuteční příslušníci čsl. státu, kdežto ostatní náleželi kruhům zdejší říšskoněmecké emigrace“.²⁰

Kromě emigrantů byli s klubem úzce spjati také mnozí českoslovenští intelektuálové – Max Brod, Oskar Baum, Otto Pick, Alfred Fuchs, F. X. Šalda, Otokar Fischer, Ivan Sekanina či Egon Ervín Kisch, který byl při svém pobytu v Berlíně zatčen již v únoru 1933 a uvězněn ve spandauské věznici. Díky své československé státní příslušnosti musel být záhy propuštěn a vyhoštěn z Německa. To mu umožnilo podat v sérii článků otiskovaných v Rudém večerníku pod názvem „V žalářích třetí říše“ zprávu o německé despocii.²¹

K příznivcům klubu patřilo také mnoho osob židovského původu (Herbert Lichtwitz, Pavel Rosner, Walter Neustadt, Slovák Alexander Grünfeld aj.) a osoby levicově orientované jako např. redaktor časopisu Rote Fahne a Internationale Ludvík Freund nebo Waltrauta Slánská.²²

Na základě vztahu k československým intelektuálům spolupracoval klub i s dalšími organizacemi, jež vyjadřovaly svou podporu německým uprchlíkům. Aktivní styky udržoval především s Ligou pro lidská práva a Šaldovým podpůrným komitétem pro pomoc uprchlíkům z Německa.

Činnost klubu

Stanovy spolku vymezující jeho působnost zejména v oblasti sportovní zohla neodpovídaly skutečnosti. Na schůzích se přednášelo o politické a sociální situaci, literatuře a umění. Mnohé večery byly věnovány knihám O. M. Grafa, F. C. Weiskopfa, Fritze Brügela, Alex Weddingové či Liona Feuchtwangera, tedy knihám v Německu zakázaným.

Klub se v hojné míře věnoval záležitostem politickým, o čemž svědčí témata přednášek pořádaných v restauraci Plodinová burza na Havlíčkově náměstí, v hotelu Hybernia v Hyberské ulici, v klubové místnosti Unitarie v ulici Anenské, v kavárně Metro na Národní třídě a na dalších místech v Praze. Příznivci klubu na sebe upozornili v jednoznačně politických souvislostech.

S velkou pozorností byla například sledována akce JUDr. Ivana Sekaniny, který se spolu s dalšími advokáty z Československa pokoušel získat právo ob-

hajoby komunistických poslanců Torglera a Thälmana, obviněných ze zapálení Říšského sněmu v Berlíně. Za účelem setkání s vězněnými odejel Sekanina několikrát do Německa. Večerník Rudého práva informoval 9. září 1933, že „pravděpodobně ještě dnes obdrží (Sekanina – M. K.) plnou moc podepsanou Torglerem. Tuto pak předloží říšskému soudu v Lipsku, který rozhodne s konečnou platností o tom, zda bude připuštěn jako obhájce k procesu o zapálení říšského sněmu“. Ovšem již 10. září 1933 přinesl Prager Tagblatt zprávu o tom, že „žádost právního zástupce Dr. Ivana Sekaniny z Prahy o povolení ústního jednání s obžalovaným Torglerem byla zamítnuta“.²³ Vlna solidarity, která se v celé Evropě zvedla na pomoc zatčeným již na jaře 1933, zůstala i nadále velmi silná. Jejím vyvrcholením byly mezinárodní Thälmannovy dny, které se konaly v letech 1934 a 1935.²⁴

Pod tlakem veřejného mínění si hitlerovci netroufali zorganizovat nový proces, nechťeli-li utrpět stejnou blamáž jako v případě Dimitrova. Přesto například Ernst Thälmann byl držen nadále ve vězení a zemřel v koncentračním táboře Buchenwald v roce 1944.²⁵

Dne 9. ledna 1935 se na půdě Bert-Brecht-Clubu konala přednáška vdovy po zavražděném profesoru Lessingovi o antisemitismu.²⁶ Připomeňme jen, že německý filozof Theodor Lessing se sám věnoval židovské otázce. V roce 1933 uprchl do Československa, kde napsal mimo jiné práci „Německo a jeho Židé“. 30. srpna 1933 byl zavražděn ve vile Edelweiss na kraji Mariánských Lázní.²⁷

Dne 25. září 1935 byla proslovena přednáška „Cesta Afrikou“ věnovaná situaci v Habeši. 13. prosince téhož roku pořádal Bert-Brecht-Club přednášku na téma „Olympiada v III. říši“, na níž byla zdůrazněna nutnost bojkotu olympiády na protest proti ohrožování ČSR Hitlerem.²⁸ Jelikož „není možno, aby čsl. vláda zakázala účast sportovců za nynějších korektních styků s Německem, ... musíme sami se obrátiti na demokratické čsl. sport. organisace, aby se olympiady nezúčastnily a aby tato byla přeložena do jiné země,“ prohlásil řečník Bruno Schober na této schůzi. Další řečník Bedřich Thelen dodal, že by bylo vhodné uspořádat velké národní hry v Praze, „které by jistě přilákaly i demokraticky smýšlející sportovce cizích států a tím oslabily berlínskou olympiadu“. ²⁹ Tyto hry se v Praze skutečně konaly ve dnech 1. – 9. srpna 1936³⁰, ale účasti všech československých občanů na berlínské olympiádě se zabránit nepodařilo. Zvláště ze sudetoněmeckých oblastí směřovali do Berlína četní sportovci i diváci.

Na téma sociálního postavení žen ve společnosti a negativního dopadu fašismu a války na jejich život promluvila Traute Slánská 5. března 1936. Jako protiklad a vzor uvedla postavení ženy v SSSR.³¹

Svou podporu vyjádřili členové Brechtova klubu rovněž vězněnému novináři Carlu von Ossietzkému. O jeho situaci informoval F. C. Weiskopf spolu s Dr. Ivanem Sekaninou na schůzi klubu dne 16. dubna 1936, z níž vzešel návrh telegramu německému vyslanectví v Praze, jenž obsahoval protest proti držení Ossietzkého v koncentračním táboře a žádost o jeho propuštění.³²

Dne 23. listopadu 1936 byla Ossietzkému udělena mírová Nobelova cena zpětně za rok 1935, což mělo usnadnit jeho propuštění. Bert-Brecht-Club informoval o této události na své schůzi 26. listopadu 1936.³³ Ossietzký vyvázl sice skutečně z koncentračního tábora, ale byl nadále fakticky ve vazbě v nemocnici, kde 4. května 1938 podlehl útrapám předchozího věznění.³⁴

Na vypuknutí fašistického povstání ve Španělsku 18. července 1936 reagovala veřejnost protestními akcemi, zakládáním pomocných výborů, pořádáním sbírek. Na schůzích Bert-Brecht-Clubu se diskutovalo o Španělsku již 30. července 1936 („Problémy moderního Španělska“) a 24. září 1936 („Vývoj španělské kultury“).³⁵ 8. dubna 1937 přednesl Pavel Steindler přednášku na téma „Dějiny španělského národa“. Intervenující komisař musel zasáhnout u předsedy schůze, „neboť oznámený program řečníka Steindlera nebyl v programu oznámení spolkové schůze uveden a měly býti v této části referátu řešeny přítomné politické události ve Španělsku se zřetelem na válečný konflikt a zásah neutrálních států do věcí španělských.“ Předseda schůzi ukončil.

Dne 4. listopadu 1937 přednesla referát o dojmech z cesty do Španělska členka výboru Ligy pro lidská práva a delegátka Mezinárodního koordinačního výboru z Paříže Gertruda Rybáková. Zmínila se o těžkých důsledcích občanské války ve Španělsku. Její vystoupení doplnilo výše zmíněnou přednášku Pavla Steindlera, který sám schůzi předsedal.³⁶

V předvečer války

V roce 1937 proběhla na půdě klubu diskuse o knize francouzského spisovatele André Gida „Návrat ze Sovětského svazu“. Zprávu o vzniklé debatě přineslo Rudé právo 16. ledna 1937.³⁷ Diskuse se protáhla na dva večery a vystoupilo v ní asi dvacet řečníků. Většina ostře polemizovala s Gideovými názory – např. W. Herzfelde, M. Seydewitz či F. C. Weiskopf, který vycházel z vlastních zkušeností, neboť již ve dvacátých letech procestoval Sovětský svaz.³⁸ Debata byla ukončena závěrem, že kniha André Gida je ukvapeným omylem a že se autor projevil jako povrchní pozorovatel. Někteří členové klubu byli však ochotni Gideovy argumenty částečně uznat. Ti posléze Bert-Brecht-Club opustili a založili Nový klub (Der neue Klub), v němž převládli sociální demokraté.³⁹

Tato neshoda, ke které došlo velice krátce před vypuknutím války, předznamenává další osudy emigrace. Tváří v tvář fašistickému nebezpečí se nedokázaly sjednotit síly, jejichž společným cílem bylo přispět ke svržení nacismu.

Situace emigrantů v Československu se v roce 1937 zhoršila. Pod tlakem Berlína zesílilo nad nimi ministerstvo vnitra dohled.⁴⁰ Také Klub Berta Brechta podléhal nadále zesílené kontrole. Ve zprávách předkládaných policejnímu prezidiu v Praze bylo oznámeno, že „tento spolek jest v rukou levě orientovaných intelektuálů, kteří se v rámci různých kulturních podniků zabývají také otázka-

mi politickými v duchu této své levé orientace“, a že „Bert-Brecht-Club, nepolitický spolek, zabývá se ve svých schůzích otázkami politickými, a proto bude zde jeho činnosti věnována patřičná pozornost.“⁴¹

Tento tlak nutil členy spolku ke skrývání skutečných aktivit. Dne 9. března 1937 byla policejnímu prezidiu předána zpráva na základě informace „důvěrného zdroje“, že klub Berta Brechta pořádá dne 11. února 1937 přednášku na téma „Nenávist v dnešní literatuře“. Řečník Bayer hovořil o procesu s trockisty v Moskvě, o pádu Malagy ve Španělsku a o vzrůstu německé nacionálně-socialistické kampaně proti Československu. „Uvedené téma Nenávist v dnešní literatuře bylo vůbec z programu vyškrtnuto a není vyloučeno, že bylo uvedeno pouze k zastření skutečného programu a účelu této schůze,“⁴² uvedl referující policejní úředník.

Výměrem ze dne 28. prosince 1938 zastavilo Policejní ředitelství v Praze s okamžitou platností činnost klubu s odůvodněním, „že tento spolek sloužil účelům Komunistické strany Československa, která byla úředně rozpuštěna.“⁴³

O zastavení činnosti spolku měli být vyrozuměni jeho funkcionáři, kteří byli povinni odevzdat veškeré písemnosti a majetek klubu. Dne 29. prosince 1938 vypověděl Albert Cassinelli: „Jsem zakládajícím členem spolku ‚Bert-Brecht-Club‘. . . Na ustavující valné hromadě jsem byl zvolen předsedou spolku. Vykonával jsem svoji funkci asi 3 měsíce v r. 1935, potom jsem přestal funkci vykonávat a o další činnosti a existenci spolku jsem se více nestaral, takže nevím, jaké má funkcionáře a kde má své sídlo a má-li nějaký majetek.“ Vedle toho, že Cassinelli byl v roce 1934 na ustavující valné hromadě zvolen místopředsedou a nikoli předsedou, není v jeho výpovědi zmínky o zvolení pokladníkem na říjnové valné hromadě roku 1936.

Podle zprávy policejního agenta (asi ze dne 7. ledna 1939) „předseda spolku Wolfgang Schlosser udal, že jednatelku žádnou ve spolku ... neměli ... a také předsedovi jest Epsteinová úplně neznáma.“

Dne 16. února 1939 však Wolfgang Schlosser vypověděl, že „spolek nevyvíjel činnost již od května minulého roku. Jméno spolek žádné neměl, veškeré příjmy byly vždy vynaloženy na režii spojenou s činností spolku... Spolek měl pouze málo členů, kartotéky vedeny nebyly. Pokud snad byly nějaké jiné písemnosti, byly uloženy u jednatelky spolku slečny Epsteinové, jejíž adresa jest mi neznáma.“

Lilly Epsteinová nemohla být vyrozuměna o zastavení činnosti spolku, protože se vystěhovala z Československa. „Z toho důvodu nebyly zajištěny také žádné písemnosti, ježto tyto věci měla jednatelka spolku ve svém držení.“

Dne 20. února 1939 bylo obnoveno jednání o předání majetku spolku. Nový výměr nemohl být předán Wolfgangu Schlosserovi, protože se mezitím odstěhoval do Anglie. K rozpuštění spolku přistoupil Zemský úřad v Praze až 29. břez-

na 1939 se stejným odůvodněním, s nímž zastavil jeho činnost, tedy, že spolek sloužil účelům bývalé komunistické strany.⁴⁴

Konečné rozhodnutí ve věci majetku spolku se objevilo až v odpovědi na dotaz Zemského úřadu v Praze z 21. července 1939, týkající se zajištění majetku klubu: „Spolek Bert-Brecht-Club se sídlem v Praze neměl v době rozpuštění žádného jmění.“

Také některé členy klubu stejně jako mnohé jiné protifašistické bojovníky zasáhl v době druhé světové války stín německé zvůle. Ivan Sekanina zahynul 21. května 1940 v Oranienburgu, Alfred Fuchs 16. února 1941 v Dachau, Johannes Wüsten 26. dubna 1943 v Brandenburgu, v koncentračních táborech Terezín, Osvětim a Dachau byl vězněn rovněž Norbert Fried, který dosáhl věhlasu spisovatele po druhé světové válce...

* * *

Spolek Bert-Brecht-Club nebyl organizací příliš početnou, nicméně díky účasti mnoha významných osobností v jeho aktivitách se stal spolkem poměrně vlivným, zejména v kruzích říšskoněmecké emigrace. Jeho činnost směřovala především do oblasti kulturní, ale záhy také vedla k rozvíjení politických aktivit.

Z celého vývoje spolku je patrná radikálně levicová orientace většiny jeho členů, která vyvrcholila odchodem stoupenců sociální demokracie z řad spolku v roce 1937. Politická činnost byla předmětem častých konfliktů s úřady a důvodem zastavení činnosti klubu. Bert-Brecht-Club se v době svého působení v Praze velkou měrou podílel na začlenění německé kulturní emigrace do politického, kulturního a společenského života Československé republiky. Jeho význam tkví také v tom, že posiloval spolupráci mezi českou inteligencí a německou kulturní emigrací.

POZNÁMKY

¹ Beck, M. a kol.: Azyl v Československu 1933–1938. Praha 1983, s. 56.

² Černý, B.: Most k novému životu. Praha 1967, s. 14.

³ Tamtéž, s. 51.

⁴ Drehscheibe Prag. München 1989, s. 40.

⁵ Grossmann, K. R.: Emigration. Frankfurt am Main 1969, s. 31.

⁶ Blodig, V.: KSČ – organizátorka bojových akcí proti fašismu v letech 1933–1935. Praha 1973, s. 181–182. Srv. též Fuchs, G.: Společně proti Hitlerovi a Henleinovi. Praha 1964, s. 68.

⁷ Hyršlová, K.: Česká inteligence a protifašistická fronta. Praha 1985, s. 41.

⁸ Beck, M. a kol.: Azyl. . . , c. d., s. 103. Schneider, Hansjörg: Exil in der Tschechoslowakei. Leipzig 1980, s. 132–139.

- ⁹ Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), Policejní ředitelství v Praze (dále PŘ), sg. SK/XIV/1290.
- ¹⁰ Tamtéž.
- ¹¹ Beck, M. a kol.: Azyl. . ., c. d., s. 105.
- ¹² Státní ústřední archiv (dále SÚA), Prezídium Policejního ředitelství v Praze (dále PP), 1931–1940, sg. L/1/58, kart. 1196.
- ¹³ Kraft, T.: Útočiště v Československu. In: Cesta do katastrofy, s. 1., s. d., s. 24.
- ¹⁴ SÚA, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I (dále MZV-VA I), kart. 3345, složka Huppert Hugo.
- ¹⁵ Leopold, H.: Československo nám bylo víc než pouhým azylem. In: Společný boj a cíl, roč. I, prosinec 1958, č. 2, s. 16–17.
- ¹⁶ Weiskopf, F. C.: Unter fremden Himmeln. Berlin-Weimar 1981, s. 34–35.
- ¹⁷ Beck, M. a kol.: Azyl. . ., c. d., s. 196.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 51.
- ¹⁹ SÚA, MZV-VA I, kart. 3927, složka Kokoschka Oskar. AMP, PŘ, sg. SK/XI/1290.
- ²⁰ SÚA, Prezídium Zemského úřadu v Praze (dále PZÚ), 1931–1940, inv. č. 207-1395-10, sg. 8/5/34/7.
- ²¹ Kozlová, D. – Tomáš, J.: Egon Ervín Kisch. Praha 1984, s. 95–96.
- ²² Waltrauta Slánská – německá emigrantka, zatčena a uvězněna na Pankráci za podezření ze zločinu vojenské zrady. Posléze bylo stíhání proti ní zastaveno. Ve věznici krajského soudu na Pankráci uzavřela 10. ledna 1935 sňatek s komunistou Richardem Slánským. Viz AMP, PŘ, sg. SK/XIV/1290.
- ²³ SÚA, MZV-VA I, kart. 3889, složka Sekanina Ivan.
- ²⁴ Beck, M. a kol.: Azyl. . ., c. d., s. 43.
- ²⁵ Gregor, J.: Solidarita s protifašistickými bojovníky 1933–1938. In: Sborník filozofické fakulty Univerzity Komenského, řada marxismus-leninismus, roč. XVI(IV), Bratislava 1965, s. 163.
- ²⁶ AMP, PŘ, sg. SK/XIV/1290.
- ²⁷ Uhlíř, D.: Anály ze Spálené ulice. Praha 1979, s. 189–193. Srv. též Černý, B.: Most. . ., c.d., s. 35–45.
- ²⁸ SÚA, PZÚ, 1931–1940, inv. č. 207-1395-10, sg. 8/5/34/7.
- ²⁹ SÚA, PP, 1931–1940, sg. Z/15/77, kart. 1887.
- ³⁰ Fuchs, G.: Společně. . ., c. d., s. 45n.
- ³¹ SÚA, PP, 1931–1940, sg. S/53/2/38, kart. 1664.
- ³² SÚA, PZÚ, 1931–1940, inv. č. 207-1395-10, sg. 8/5/34/7.
- ³³ AMP, PŘ, sg. SK/XIV/1290.
- ³⁴ Černý, B.: Most. . ., c. d., s. 171.
- ³⁵ AMP, PŘ, sg. SK/XIV/1290.
- ³⁶ SÚA, PZÚ, 1931–1940, inv. č. 207-1395-10, sg. 8/5/34/7. SÚA, PP, 1931–1940, sg. S/53/2/46, kart. 1664.

³⁷ SÚA, MZV-VA I, kart. 3175, složka Gide André.

³⁸ Reimann, P.: Pražská německá literatura. In: Nová mysl, roč. XX, 8. 2. 1966, č. 3, s. 17.

³⁹ Černý, B.: Most. . . , c. d., s. 164.

⁴⁰ Kraft, T.: Útočiště. . . , c. d., s. 22. Ke konkrétním případům omezování činnosti a pronásledování emigrantů viz např. SÚA, PZÚ, 1931–1940, inv. č. 207-813-10, sg. 8/1/72/8.

⁴¹ SÚA, PP, 1931–1940, sg. S/53/2/43, kart. 1664.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Konec činnosti spolku viz AMP, PŘ, sg. SK/XIV/1290.

⁴⁴ SÚA, Zemský úřad v Praze – oddělení sociální, kmen. č. 19/9906/1938.

ZUSAMMENFASSUNG

BERT-BRECHT-CLUB

Martina Křest'anová

Diese Untersuchung behandelt das Profil der seit dem Jahre 1933 aus Deutschland in die Tschechoslowakische Republik ankommenden Emigranten, betrachte ihre Motive, die einzelne Bevölkerungsgruppen zur Auswanderung führten, sowie Ursache, warum unsere damalige Republik von den deutschen Emigranten als Exil- oder mindestens Transitland ausgesucht wurde. Diese deutsche Emigration wurde nicht immer von der tschechoslowakischen Gesellschaft und auch von dem Staatsapparat günstig angenommen. Demgegenüber traf sie auf breite Solidaritätsbewegung, besonders in den Reihen der Kulturschaffenden und der linken Intellektuellen.

Nebst manchen Unterstützungsorganisationen entstanden damals auch Klubs und Vereine, die den deutschen Exulanten weitere Kulturaktivitäten und politische Tätigkeit ermöglichten. So entstand am 28. November 1934 der Bert-Brecht-Club. Zwei diesen Klub leitende aus den tschechoslowakischen Staatsangehörigen zusammengesetzte Teile bildeten de facto nur repräsentative Leitung. Den Anlass zur Klubgründung gaben Wieland Herzfelde und Franz Carl Weiskopf. An den Klubsessionen und anderem Unternehmen haben auch Oskar Kokoschka, John Heartfield, Johannes Wüsten, Oskar Maria Graf, Max Seydewitz, Otto Friedländer, Egon Erwin Kisch und mehrere andere Personen teilgenommen.

*Eigenen Statuten nach sollte Klub seine Aktivität den Sport- und Kulturan-
gelegenheiten widmen. Tatsächlich wurde er zum Zentrum für politische Dis-
kussionen der deutschen Exulanten. Klub nahm seinen Anteil an verschiedenen
Unterstützungsaktionen der in Deutschland verhafteten Personen. Seine Auf-
merksamkeit widmete er auch der politischen Lage in Abessinien und Spanien.
Kulturprobleme wurden im Zusammenhang mit den politischen verfolgt.*

*Im Jahre 1937 kam im Bert-Brecht-Club zum Streit, dessen Ursache Polemik
über das André Gide-Buch wurde. Der linke Klubteil hielt die Kritik der Sowiet-
union von Gide für unzulässig. Infolgedessen verliessen die SU-Verteidiger,
vor allem Sozialdemokraten, den Klub. Steigerung der radikallinken Klub-
orientierung rief verstärkte Überwachung seiner Tätigkeit hervor. Am Schluss
des J. 1938 wurde die Klubtätigkeit eingestellt; das wurde auf den steigenden
Einfluss der kommunistischen Partei zurückgeführt.*

*Die Bedeutung des Bert-Brecht-Clubs beruht nicht in der zahlreichen
Mitgliederbasis, sondern vielmehr darin, dass er in seinen Reihen viele bedeu-
tungsvolle deutsche Exulanten verschiedener, vor allem linker Ansicht verei-
nigte. Er wurde auch zum Zusammentreffpunkt mit den tschechoslowakischen
Intellektuellen. Die obenerwähnte Spaltung im Bert-Brecht-Club erachtet die
Verfasserin als kennzeichnend für die deutsche Emigrationsentwicklung, die
noch im Angesicht der Todesgefahr durch immer stärkeren Nazismus nicht im-
stande war, die tiefen Widersprüche, welche mit ihren Wurzeln bis in die Zeit
vor Hitlers Machtübernahme reichen, zu überwinden.*